

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3556>

KAVRAMLARIN ANLATIMINDA BAŞVURULAN SOMUTLAŞTIRMA YÖNTEMİNİN MAZMUN KAVRAMININ ANLATIMINDA KULLANILMASI*

USING THE EXPRESSION METHOD IN THE EXPRESSION OF CONCEPTS TO EXPRESS THE CONCEPT OF MAZMUN

Handan BELLİ**

Öz

Mitlerde ilk kez ortaya çıkan sembol ve simge, insan zihninin soyut olanı anlamada ve anlatmada başvurduğu somutlaştırmalardır. Bu makalede mazmun kavramının somut bir tanımının olup olmadığı, bu kavramın şiir içerisinde nasıl geçtiği ve şairlerin mazmunları nasıl somutlaştırdığı divanlardan hareketle araştırılmıştır. Bu amaçla klasik Türk şiirine ait otuz altı divan incelenerek mazmun kelimesi bu divanlarda taranmış ve tespit edilen beyitler incelenerek şairlerin mazmun kavramını hangi somut varlıklarla görünür kıldığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Özellikle mazmun kavramının mesaj ve iletmek istenen anlam ile somutlaştırıldığında, mazmunun zarftan çok mazrufta olduğu -zarfta değil zarfın içindekinde gizli olduğu- görülmüştür. Mazmun kavramının anlatımında kullanılan somutlaştırmaların tespit edilmesiyle klasik Türk şiirinin önemli poetik bir unsuru olan mazmunları daha iyi anlamak ve tanımlamak mümkün olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk şiiri, mazmun, somutlaştırma, imge, soyut.

Abstract

The symbol and symbol that emerged for the first time in myths are the concretizations that the human mind uses to understand and explain the abstract. In this article, whether or not there is a concrete definition of the concept of mazmun, how this concept is used in poetry and how the poets embody the mazmun is investigated with the help of divan. For this purpose, thirty-six divans of classical Turkish poetry were examined and the word m mazmun larda was scanned in the divans, and it was tried to reveal with which concrete entities the poets made the concept of mazmun visible. As a result of this study, what exactly is the concept of mazmun in the mind of the poet is investigated. In particular, when the concept of mazmun is embodied by the message and the meaning to be conveyed, it is found that the mazmun is hidden in the envelope rather than the envelope. By identifying the concretizations used in the expression of the Mazmuns, it will be possible to understand and define the Mazmun which is an important poetic element of classical Turkish poetry.

Key Words: Classical Turkish poetry, mazmun, concretization, image, abstract.

Giriş

Etimolojik olarak mazmun, Arapça “zımn” kökünden gelmektedir. Mazmun, “1. Gizli anlam; saklı kavram. 2. Ödenmesi gereken şey. 3. Cümlelerin, kelimenin veya kelime gruplarının anlamı; herkesin çıkardığı gerçek ve mecaz anlam. 4. ed. Divan şiirinde bazı kavramları dolaylı anlatmak için kullanılan nükteli ve sanatlı söz; beyitlerde gizli olan ikinci anlam” (Çağbayır, 2007, 3094) şeklinde tanımlanmaktadır. Mazmun kelimesinin türetildiği zımn kökü ise; 1. Bir şeyin içi, iç taraf. 2. Açıkça söylenmemiş fakat hissettirilen düşünce ya da söz, içteki maksat. 3. Amaç, istek (Çağbayır, 2007, 5470) anlamlarına gelmektedir.

* Bu makale 21-22 Aralık 2017 tarihlerinde Yıldız Teknik Üniversitesi'nde düzenlenmiş olan IV Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuş olduğum “Klasik Türk Şairinin Zihin Dünyasında Mazmun Kavramı” adlı bildirisinin genişletilmiş ve makaleye dönüştürülmüş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, email: handan.belli@inonu.edu.tr

Cem Dilçin, mazmunu tanımlarken bu kavramın sembol ile benzer görülmemesi gerektiğini özellikle vurgular:

“Divan şiirinde sık sık karşımıza çıkan mazmun da, bu tanım içerisinde değerlendirilebilecek bir kavram, bir terimdir. Bu anlamda kullanılan mazmunu, sembolle karıştırmamak gerekir. Sembol, herkes tarafından değişik biçimlerde yorumlanabilirse de, mazmunlar, yukarıda da belirtildiği gibi genellikle önceden bilinen ve belli olan ya da çağrışım yoluyla ortaya çıkarılan bir anlam, bir kavramdır.” (Dilçin, 2003, 18).

Mazmun kelimesinin klasik Türk şiirinde yer almış olmasında ve şairlerin bu kavram ile ilgili fikirlerini ifade etmelerinde şüphesiz kelimenin lügavi hakikat anlamının ötesinde, kavramın zamanla kazanmış olduğu yan anlamı etkili olmuştur. Şairler gibi bazı araştırmacılar da mana, mefhum anlamlarından daha derin bir anlama sahip olan ve kavramlaşan mazmun kavramını anlatabilmek için çeşitli somutlaştırmalara başvurmuşlardır. Kavramların anlatımında başvurulan somutlaştırma, bir kavramı “somut duruma getirme” (TDK, 2011, 2137) anlamına gelmektedir. Edebî metinlerde özellikle soyut kavramlar betimlenmek, tasvir edilmek istendiğinde soyut olan, somut olana benzetilerek somutlaştırma yapılmakta ve bu yol ile kavramların görünürlüğü ve bilinirliği artırılmaktadır. Klasik Türk şiirinde ise özellikle şairin tam olarak tasvirini yapamadığı soyut kavramları da somut bir varlığa benzeterek anlatma yoluna gittiği görülmektedir (Belli, 2017, 124-144). Edebiyatta somutlaştırmalar, “şairin muhayyile ve imgelem gücünün bir çeşit dışı vurumudur” (Demirel, 2006, 42). Somutlaştırma yoluyla anlatımın klasik Türk şiirinin önemli bir yapısı olan mazmun için de söz konusu olduğu yapılan divan taramaları sonucunda fark edilmiştir. Bu somutlaştırmalardan dikkat çekenleri şöyledir:

Mazmun üzerine ortaya koyulan tanımların çoğu, mazmunun klasik Türk şairlerince ifade edilen özelliklerinden hareketle oluşturulduğu görülmektedir. 19. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Ahmet Hamdi Tanpınar, mazmunun yapı olarak girift ve çözülmeyi bekleyen bir bulmacaya benzediğini ifade eder. Tanpınar, mazmunu okuyucu zihninde daha da somutlaştırmak için onu “arabesk” benzeri bir süsleme sanatına benzetmiştir.

“Mazmun, Müslüman süsleme sanatlarındaki o girift ve tenâzurlu şekiller -arabeskler- gibi her tarafı birbirine cevap veren kapalı bir âlemdir. Bu kapalı âleme, her kelime kendi hususi manaları ve çağrışımları ile gelir, ancak bilmece çözüldüğü zaman gizliden gizliye kurmuş olduğu bu kıyaslarla ve oyunun araya koyduğu psikolojik mesafeden söylemek istediğini söyler, yahut çok defa ima ederdi” (2012, 33).

Mazmundan hareketle, estetik, semantik, epistemoloji vesair meseleleri tartıştığı “Ma’na ve Mazmun” adlı yazısında Şahin Uçar, *Lisân’ül-Arab* adlı sözlükten mazmun kelimesinin daha önce üzerinde durulmayan anlamı olan; bedevi Arapların hamile develere mezâmin, karnındaki doğmamış (yani erkek mi, dişi mi, nasıl bir şey olduğu belli olmayan) yavrusuna da mazmun adı verildiğine dikkatleri çeker (1993, 49). Uçar’ın özellikle dikkat çektiği nokta mazmunun bu somut olan kelime anlamı olmuştur. Uçar, klasik Türk şairleri ve diğer araştırmacılar gibi bu kavramın ancak somut herkesin bildiği bir nesne ile anlatılmasının mümkün olduğunu düşündüğünden mazmun kavramını kelime anlamından da yola çıkarak hamile deve ve devenin karnındaki doğacak canlı şeklinde somutlaştırdığı görülür.

İskender Pala ise mazmun kavramını, askerlikte işaretler takip edilerek yapılan travers eğitime benzeterek, bu yapıyı biraz daha somutlaştırmıştır (1993, 11). İskender Pala gibi Şener Demirel de mazmun kavramında ipuçlarıyla bulunma ve parçaların birleşimiyle oluşma özelliğini önceleyerek mazmunun nasıl bir kavram olduğunu tanımlamıştır. Demirel, “Mazmûnun her beyitte şairin his ve hayâl dünyasında yeniden şekillenerek meydana geldiği ve onun ancak bir takım ipuçları vasıtasıyla ortaya çıkarılabilecek kavram olduğu” nun altını çizer (2002, 130).

Abdulkadir Dağlar ise bazı beyitlerde mazmunla birlikte yer alan kader kavramına ve onunla olan ilişkisine dikkatleri çeker:

“Şiir ile kader arasındaki bu ilişkiyi kader evreninin kazâ, kalem, levh, kâtib gibi diğer unsurları ile mazmûn arasında görmek mümkündür. Bu çerçevede bu kavramlar farklı anlam kombinezonlarıyla pek çok beyitte bir arada kullanılmıştır” (Dağlar, 2016, 3).

Bir başka makalesinde ise Dağlar, mazmun ile “tab’, gül, güzel” kavramları arasında şairin kasıtlı olarak kurmuş olduğu bir ilginin olduğunu ifade eder.

“Edebî gelenekte mazmûn kelimesinin, yaratılışın ilk mertebelerinden bahsedilirken teşbîh ya da istiâre kuracak şekilde tab’, ayna, şahid gibi kelimelerle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Yine bu minvâlde, mazmûnun, gonca (vahdet) ve gül (kesret) kelimeleri ile terkîbli ilişkilerine de bu açıdan bakılması zarûreti hâsıl olmuştur” (2017, 24).

M. Celal Varışlıoğlu, “18. yüzyılın Divan Şiirinde İstiare, Mecaz, Mazmun Kavramları ve Yüzyılın Şiirine Genel Bakış” adlı doktora tezinde ise mazmun kavramının beyitlerdeki kullanımını incelemiş ve bu kavramın şairler tarafından “sanatlı, nükteli ifade, gizli anlam, verilmek istenen öz, beytin ya da kelimenin ilk bakışta fark edilmeyen, ancak ehli tarafından anlaşılacak anlam, yeni, sanatlı hayal, söylenmemiş ifade manalarında” (2004, 690) ele alındığını ifade etmiştir. Şiirlerden hareketle ortaya konulan

mazmunun bu tanımları, yine kavram anlatılırken yapılan somutlaştırmalara bakılarak çıkarılmış özelliklerdir.

Mazmun kavramının bilinmesi için yapılan dikkat çekici somutlaştırmalardan biri de Mehmet Akif Duman'ın (2019, 11-16) yapmış olduğu "mazmun-kapalı kutu" ve "mazmun-rüya" somutlaştırmasıdır. Duman, mazmunları rüya ile somutlaştırarak mazmunun, sembolik yapısını, katmanlı oluşunu, gerçeğin üzerini örtmesini ve gerçekle yer değiştirme özelliklerini bu benzerlik üzerinden ifade etme imkânı bulmuştur:

"Her bir mazmunu birer kapalı kutu gibi düşünebiliriz. Çeşitli ebatta ve kıymettedirler; içleri toplumun hafızası, tarihi, kültürü ve inanışları ile doludur. Ağzına kadar doludurlar, öyle ki bazı mazmunların izahı saatler, ciltler ve dahi defaten vuku bulan geri dönüşler gerektirebilir. Mahir bir şair bunları alt alta, üst üste, yan yana büyük bir maharetle sıralar." (Duman, 2019, 11)

Mazmun kavramı tanımlanırken yapılan benzetmelerin, dolayısıyla somutlaştırmaların kimi araştırmacılarca mazmunun kendisinin bu benzetmelerden ibaret olduğu kanısına varmalarına ve bundan sonra mazmunu bu benzetmelerle anmalarına sebep olmuştur. Ayrıca, bu araştırmacılar tarafından mazmun kavramı için yapılan fazlaca sınırlandırmalar beraberinde mazmunların şiirde var olan olumsuz bir yapıymış gibi algılanmasına da neden olmuştur. Osmanlı Dönemi edebiyatı hakkında modern anlamda ilk edebiyat tarihi çalışmasını yapan E.J.W. Gibb, *Osmanlı Şiiri Tarihi* adlı eserinin ön sözünde klasik Türk şiirinde gül, bülbül, şem, pervâne vb. benzetmelerin usandıracak kadar çok olduğunu ifade eder (1999, 39). Bu benzetmelerin asıl kullanım amacı belirtilmeden yalnızca birer tekrar olarak ifade edilmesi ve daha sonra bunların mazmun olarak isimlendirilmesi bu yapının zihinlerde olumsuz bir anlama sahip olmasına sebep olmuştur. Özellikle Gibb'in aynı eserin giriş bölümünde klasik Türk şiiri için, "Böyle bir şiirin kusurlarını - sun'iliğini, anlaşılmasının güçlüğü, belli bir zümreye has oluşu- belirtmek kolaydır; fakat artılarını meydana koymak bu kadar basit değildir. Bunun sebebi şudur: Bu şiir her şeyden önce bir sanattır ve her türden sanat eserinin faziletleri târif edilmekten ziyâde hissedilmelidir" (1999, 39) şeklindeki görüşleri, Gibb'in bu şiirin kendine has kuralları ve bir sanat görüşü olduğunu kabul ettiğini, ancak onun, bu şiirin ilk bakışta fark edilen ve kolay olan özelliklerini sıralamayı tercih ettiğini göstermektedir. *Osmanlı Şiiri Tarihi'nde* geçen birtakım yargılar, daha sonra da aynı şekilde tekrar edilmiş ve mazmunun yalnızca gül, bülbül üzerinden tanınmasına ve tanımlanmasına sebep olmuştur. Mehmet Kahraman (1996, 248), klasik Türk şiirine yöneltilen "mazmunculuk" suçlamasının temelinde, okuyucunun mazmunları tam olarak anlayamama probleminin olduğunu belirtir.

Klasik Türk şairi, şiirin asıl başarısının mazmun kavramına bağlı olduğunu ve "mezamin" olarak tabir edilen bu benzetmelerle oluşturulan mazmunların şairin şiir yazma kabiliyetini göstermede önemli bir kıstas olduğunu sıklıkla ifade etmiştir. Mazmunun somut bir şekilde anlaşılması problemi, mazmun kavramı anlatırken sıklıkla benzetmelere başvurulmasında birinci etkindir. Şairler, mazmun kavramını daha iyi anlatabilmek için, mazmunları gül ve bülbül şeklinde ifade etmişler. Ancak bu ifade ediş de mazmun kavramını daha somut bir şekilde anlatabilmek içindir. Aksi takdirde mazmunun sadece gül ve bülbül olduğunu belirtmek için değildir. Şairler, özellikle aşk konusunu anlatılırken gül ve bülbül mazmunu kullanmışlar ve şiirlerinde aşk gibi soyut bir konuyu bu mazmunları kullanarak somut bir şekilde aktardıklarını dolaylı olarak belirtmişlerdir. Bu bağlamda soyut olan aşk hali, şarap ve onun verdiği etki ile somutlaştırılmıştır. Bu sebeple mazmun kullanımı da bir tür somutlaştırma olduğu için asıl dikkat edilmesi gereken gül ve bülbül kelimeleri değil, benzetme yoluyla yapılan somutlaştırmalar olmalıdır.

Bu makalede mazmun kavramının somutlaştırıldığı beyitler incelenmiş ve bu somutlaştırmalar ayrı başlıklar altında verilmiştir. Bu başlıklarda şairlerin mazmunları farklı nesnelere ve özelliklerle somutlaştırdığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında bazı şairlerin ise mazmun için aynı ilgiler etrafında benzer somutlaştırmalar yaptığı görülmüştür.

1. Mazmun Kavramını Anlatmada Şairlerin Yapmış Oldukları Somutlaştırmalar

1.1. Temsil ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

İnsanlar, kendi iç ve dış dünyalarında olup bitenleri anlamlandırmak ve kavrayabilmek için sembollere başvurmuşlardır. Bu sebeple semboller insanlık için bir ihtiyaç gibi var olmuştur. "İnsanlığın var olduğu günden bu yana imge yaratma ve kullanma edimi hep vardı" (Emir, 2003, 34). İmge yaratma ve kullanma edimi insanın çevresini anlamlandırmasında, kavramları tanımlamasında ve ifade etmesinde başvurduğu yardımcı bir öge haline gelmiştir. İmge kullanma beraberinde sembolleştirmeyi getirmiştir. Bu anlamda sembolleşme de beraberinde temsili getirir. Mazmun, dolaylı bir sembolleştirme olması sebebiyle şairler, bu kavramı anlatırken temsil ile benzerlik kurmuşlardır.

Edebî metinlerde bir hareket, durum doğrudan ifade edilebildiği gibi bazen de sembolleştirme ve temsil gibi dolaylı yollarla yapılabilmektedir. Bu anlamda şiirde mazmunlarla doğrudan değil dolaylı

olarak bir durum veya hareket gösterilmek istendiğinde bir temsil oluşturulduğu görülmektedir. Mazmunların bu özelliği aşağıdaki beyitte “yanan kağıt” temsiliyle ifade edilmiştir:

Yansa kül olsa da mazmûnını izhâr eyler

Sen hemân sözünü yaz dil-bere gönder kâgaz (Şeyhülislam Yahyâ G 44/ 4)

“Sen yeter ki sözünü yaz sevgiliye gönder. Yansa kül olsa da o kağıt mazmununu gösterir.”

Şair, yukarıdaki beyitte “kağıdın yanması”nın bir mazmun olduğunu dolayısıyla onun da anlamı iletme amacı olduğunu, kısacası temsil işlevi gördüğünü ifade etmektedir. Bu temsil ile -mazmun ile- şairin asıl anlatmak istediği, kağıdın yanma eylemi değildir. Somut olarak görülen kağıdın yanması, gerçekte yanmayan ancak mecazi olarak yanan âşığın durumunu temsil etmektedir. Beyitte soyut olan durum, mazmun yoluyla somut şekilde anlatılmıştır.

1.2. Saklı Olan ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Şiirde sıklıkla kullanılan mazmun kavramı, poetik bir kavram olarak tanımlanıp, anlatılırken sade olmayan, gizli, karmaşık şeklinde de tanımlandığı görülmektedir. Mazmun, bütünüyle somutlaştırıldığı kavram değildir, ancak somutlaştırıldığı kavrama yakındır veya özellik bakımından benzerdir. Bu sebeple mazmunlara sadece, “saklı olan, bilinmeyi bekleyen bir bilmedir” denilmesi, bilmece ve mazmun diye iki ayrı kavramı aynılaştıracaktır. Mazmun tanımlanırken yapılan somutlaştırmalardan yola çıkarak bu kavramı sadece o somut varlık ile özdeşleştirmek çok katmanlı yapıyı tekletirecek ve basitleştirecektir. Kısacası mazmun tam olarak bir bilmedir denildiğinde, bu kavramın kendine has olan özellikleri kaybolacaktır. Bu sebeple şairler tarafından mazmun, bilmeceye benzetilerek, bilmedenin özelliklerinden gizli, saklı olma özelliği mazmuna aktarılmıştır. Aşağıdaki beyitlerde bu somutlaştırma dolayısıyla mazmunun çıkarılma, keşf edilme, açığa çıkma, açıklanma özellikleri ifade edilir:

Öyle bir beyt-i dil-âvîz ki mazmûnundan

Dikkat eylerse ger ihrâcına ashâb-ı şühûd (Nevres-i Kadîm Tarih 3/ 32)

“Güzellik sahipleri dikkat eyler, onu mazmunundan çıkarabilirse bu öyle gönül çeken bir beyit (tir).”

Sözün hulâsa-ı mazmûn-ı mu’ciz-i ‘Îsâ

Dilün mükâşif-i sırdur kelâme el mi değer (Osman-zâde Ta’îb G 65/2)

“Sözün, İsa’nın muciz mazmununun özetidir. Kalbin ise sırları keşfedendir, o sözlere el mi değer?”

Ne setr eyler ‘Atâ zir-i midâd-ı lafza mazmûnu

Duyar ehl-i hüner hâh âşikâre hâh pinhânûn (Şânîzâde Atâullah G 50/5)

“Atâ, lafız mürekkebinin karanlığına mazmunu nasıl gizler. Hüner ehli olan ister açık, ister gizli olsun (mazmunu) duyar.”

Sûretde sehldür bu gazel lik her tab’

Mazmûn-ı dil-pesendini ibrâza nâz ider (Vahyî G 51/ 7)

“Görünüşte bu gazel kolaydır, fakat her kişi, gönle hoş gelen mazmununu açıklamağa, ortaya çıkarmaya naz eder.”

Klasik Türk şiirinde sıklıkla mazmun kelimesi ile sade kelimesi bir arada kullanılmıştır. Şairin, şiirinde kullandığı mazmunlarla gönlündekini gizleyebilmesi, mazmunun asıl anlatılmak isteneni gizleme işlevinin olduğunu göstermektedir. Mazmunun sadenin karşısında olması, bu kavramın sade değil girift, örtük, karışık olduğunu gösterir.

Aşağıdaki beyitte ise özellikle mazmunu anlamayan kişiye sade denildiği ve mazmunları anlamak için sade bir düşünceye düz bir mantığa sahip olmamak gerektiği vurgulanmıştır:

Ey safâ-yi sûretin kaydın çeken bil kim henüz

Jengden âyîne-i idrâkini pâk etmediñ

Jengdir âyîne-i idrâke her sûret ki var

Sen henüz ey sâde bu mazmûnu idrâk etmedin (Fuzûlî Mukattaat 23)

“Suretin sefasını çeken kişi henüz idrak aynanı pastan temizlemediğini bil. İdrak aynasına her sureti var eden de pastır. Ey sade düşünen sen daha bu mazmunu (yani pasın sayesinde suretlerin görüldüğünü) anlayamadın.”

1.3. Mesaj ve Mektup ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Mazmun, salt olarak mesaj değildir. Ancak mesaj özelliği taşıması sebebiyle şair bu kavramı anlatırken mesaj ile mazmun kavramını somutlaştırma yoluna gider. Mesajın örtük yapısı, karşı tarafa ulaşabilme özelliği, anlaşılma amacıyla oluşturulmuş olması onun mazmunla örtüşen yanlarıdır. Örneğin aşağıdaki beyitte, âşğın sevgisini anlattığı sözleri -mazmunları- sevgiliye şiir yoluyla sunduğu ve sevgilinin bu mazmunları anlamayarak ve karışık sanarak okuyamadan parçaladığı anlatılır. Şair, beyitte mektubu parçaladılar sözüyle mektup-mazmun benzerliği üzerinden bir somutlaştırma yapmıştır:

Pâre kıldı dil mahabbet-nâmesin mahbûblar

Bilmeyüp mazmûnunu anı müşevveş sandılar (Sehâbî G 42 / 4)

“Sevgililer gönlün muhabbet mektubunu parçaladılar, mazmununu bilmeyip bu mektubu karışık sandılar.”

Yukarıdaki beyitte, mazmunun mesaj özelliğinin bilinmediği, gönderilen mazmunun anlaşılmadığı, birleştirici bir anlamlandırma yapılmadığı anlatılır. Şairin bu beyitte aynı zamanda mesaj ve mektup ile mazmunu somutlaştırması sonucu mektubun zarf ve içerik boyutuna benzer şekilde mazmunun, söz ve anlam boyutunun olduğu ve birtakım kalıp sözler kullanılarak iletilmek istenen anlamın mesaj olarak iletilmek istendiği ifade edilmektedir. Şiirlerde mazmun, mektup gibi okuyucuya ulaşın istenirken okuyucu bazen bu mazmunları bir mektup zarfı gibi parçalayabilmekte, mazmun ile asıl anlatılmak istenen anlamı anlayamamaktadır. Bu sebeple bu beyitte mazmununu karışık sandılar ifadesiyle mazmunun anlaşılma problemi üzerinde durulmuştur.

Nâme-i ahvâlümün mazmûnu bir dinmez haber

Kıssa-i derd-i derûnum bir okunmaz dâstân (Azmi-zâde Hâletî K 39/ 28)

“Durumumun mektubunun mazmunu bir söylenmez haber, gönül derdimin kıssası bir okunmaz destan.”

Âşık-ı şeydâsı çekmez ‘arz-ı hâle ihtiyâc

Bildürür mazmûnu zîrâ cûy-ı eşk ü rûy-ı zerd (Nâmî G 61/5)

“Çılgın âşığı kendi halini arz etmeye ihtiyaç duymaz; çünkü gözyaşı akarsuyu ve sarı yüz mazmunu (onun durumunu) bildirir.”

1.4. Tasvir ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Şiirde, mazmun olarak seçilen kelimelerin özelliği kısa ve öz olmasıdır. Bu bağlamda mazmun görüntünün tekleşmesidir, bir nokta atışıdır; tasvir ise görüntünün çoğalmasındır. Bu sebeple tasvir yapmaya başlayan şair tasvir etmede aşırıya kaçarak tasvir etmek istediği şeyi öz bir şekilde anlatmadığında bakışı tek bir varlık üzerinde toplamadığında mazmun oluşturması da güçleşmektedir. Şaire göre, mazmun bulmaya engel olan şey, varlıkların özelliklerinin sayılıp kesrette (çoklukta) kalınması, vahdete (birliğe) ulaşılmamasıdır. Bu sebeple mazmun ile ilgili aşağıdaki beyit tasavvuftaki kesret vahdet ikiliğini akla getirmektedir. Belli aşamalardan geçen daha sonra seyr-i sülûkunu tamamlayan kişinin vahdete ulaşması gibi, şairin de mazmun bulma seviyesine gelmesi, aşırı ifadelerden sıyrılıp tek ve dolgun bir ifadeyi bulması benzerdir:

Tutalım vâsf-ı zülf ü hatt u hâl ü gamze itmişsin

Ya mazmûn bulmağa kor mı seni ifrât-ı hayrânî (Nevres-i Kadîm K 17/10)

“Gamzenin, benin, ayva tüylerinin ve zülûflerin özelliklerini farz edelim anlatmışsın ya senin bu hayranlığının aşırısı mazmun bulmana izin verir mi?”

Özellikle yukarıdaki beyitte şairlerin mazmun oluştururken ifadelerini çoğaltması değil ve yoğunlaştırması ve şiirde duygusallıktan arınması gerektiği tavsiye edilmiştir.

Mihr ü mâha benzedirler çehre-i cânâneyi

Söz budur Hâzık hemân mazmûn bir ma'nâ iki (Hâzık Mehmed Efendi G 217/ 7)

“Sevgilinin yüzünü güneş ve aya benzetirler. Hâzık, söz budur. Daima mazmun bir, mana ikidir.”

Yukarıdaki beyitte mazmunun tek ve yoğun olan benzetmeler olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu benzetmelerin bazen birden fazla olabileceği de belirtilir. Bu sebeple sevgilinin yüzü bir mazmun iken onun farklı nesnelere benzetilmesi ise bu kavramın birden fazla mazmunla ile olan anlatımlarıdır.

Kâmiyâ ben tal'at-ı dildâra dirdüm âftâb

Mâhdur didi felek mazmûn bir gûyâ iki (Kâmî G 209/ 8)

“Ey Kâmî ben sevgilinin güzelliğine güneş derdim, fakat felek dedi ki aydır ve mazmun bir ama söyleyen ikidir.”

Yukarıdaki beyitte de sevgilinin yüzünün başka bir varlığa benzetilerek anlatılması mazmun olarak ifade edilmiştir. Ancak farklı şairlere göre benzetilen unsurlar arasında çeşitlilik olduğu da belirtilmiştir. Özet olarak yukarıdaki beyitte şairler, sevgilinin yüzünü anlatmak için mazmun kullanmak gerektiği konusunda hem fikirlerdir, ancak bu konunun tek bir mazmunla sınırlı olmayacağı birden fazla mazmun olabileceği yönünde de aynı görüştedirler.

1.5. Delinmemiş İnci ve El Değmemiş Şey ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Şairlerin, mazmunların özelliklerini somutlaştırarak bu kavramın aslında ne olduğunu ve neye benzediğini ortaya koymaya çalıştıkları beyitlerde en çok dikkat çeken somutlaştırmalardan biri de delinmemiş incidir. Şair, mazmununu delinmemiş inciye benzeterek şiirinde kullanmış olduğu mazmunun henüz başka bir şair tarafından kullanılmadığını vurgular:

La'l-i hâmuşın o şâhun vasfdur kârum benüm

Gevher-i nâ-süftedür mazmûn-ı güftârum benüm (Azmi-zâde Hâletî müfr. 324)

“Benim işim o şahın suskun dudaklarını vâsf etmektir. Sözlerimin mazmunu delinmemiş incidir.”

Mazmunun, delinmemiş inciye benzetilmesinin amacı; şairin bu mazmunu ilk defa şiirinde kullanarak bu inciyi -bu mazmunu- ilk defa kendisinin kullanılabilir yaptığını belirtmektir. Bu bağlamda, birinci mısradaki “la'l-i hâmuş” ikinci mısradaki “gevher-i nâ-süfte”ye benzetilmektedir. Delinmemiş inci şairin sözlerindeki mazmunlara benzetildiğinden birinci mısradaki yer alan “la'l-i hâmuş” tamlaması aynı zamanda bu şiirin mazmunudur.

Zâde-i tab'-ı sühan-sence hıyânet itmek

Ehl-i beytine ulaşmak gibidür yârânuñ

Bikr-i mazmûnuna düzdâne nigâh itme sakın

Sonra da'vâsını dîvânda görürler anuñ (Kâmî Kıta. 3)

“Söz saçan yaratılışının çocuğuna ihanet etmek, sevgilinin ev halkına ulaşmak gibidir. Dostun mazmununun el değmemişine hırsız gibi bakma sakın, sonra onun davasını divanda görürler.”

Beyitte dostun mazmununa bakmanın ve onu kullanmanın hırsızlıkla eş değer olduğu ifade edilmekte ve böylesi bir işin davasının divanda görülmesi ise; hem şairler arasında ve hukuk çerçevesinde bu durumun yargılanacağı hem de şairin divanının içinde görüleceği vurgulanır. Bu beyitle ayrıca divan şairlerinin daha önce kullanılmış mazmunları kolay fark edilebildiği ifade edilmektedir.

N'ola çehre-nümâ olsa bize ebkâr-ı mazmûn kim

Cemâl-i şâhid-i endîşeye âyîne-dâruz biz (Mezâki G 168/6)

“Mazmunun el değmemişi bize yüzünü gösterse şaşılır mı, biz düşünce güzelinin yüzüne ayna tutanlarız.”

Mazmunun herkes tarafından görünmemesi ve ancak ilahi hakikatleri bilenler tarafından görülebilmesi şairlerin bilmesi gereken bir noktadır. Ancak ilahi güzelliklerin yansımaya bakanlar bunu anlar ve şairler bu güzelliklere ayna tutarak, yani soyut olanı gösteren, somutlaştıran mazmunları kullanarak bunları dolaylı olarak gösterebilirler.

1.6. Hikmet ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Şairler, mazmunun gayb ile olan ilişkisini gösterebilmek için onu hikmet ile somutlaştırmışlardır. Hikmetin, özelliklerini dolaylı olarak mazmuna aktarmışlar ve böylece mazmuna kutsallık özelliği atfetmişlerdir:

Dürr-i mazmûni iderken zîb-i tebrîk-i gazâ

Güşuma irdi lisânü'l-gayb ile evtâddan (Kâmî G 68/ 7)

“Mazmun incisini gaza tebriklerinin süsü ederken (Yedi büyüklerden biri olan) Evtad tarafından gaipden gelen bir lisan kulağıma erişti.”

Klasik Türk şairleri için mazmunun değerli bir öge olması durumu inci benzetmesiyle sıklıkla ifade edilir. Bu beyitte mazmunun kulak ile olan ilişkisi iki yönden ele alınmıştır. Birinci olarak, mazmunun gazadan sonra kazanılan inciden yapılmış bir küpe olmasının belirtilmesi ile mazmunun zor bulunma ve değerli olma özelliği; ikinci olarak ise; yedi uyurlardan biri olan Evtad tarafından gaybın dili ile şairin kulağından içeri girdiğinin belirtilmesi ile mazmunun hikmet ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Bu anlamda Kâmî, mazmunun gaipden gelen bir söz olduğunu söyleyerek bu kavramın hikmet boyutuna vurgu yapmaktadır. Mazmunlar bulunurken eşyaya farklı nazarlardan bakılır. Mazmunlar ile bir durum veya

duygu somut bir varlıkla benzeşim kurularak anlatılır. Mazmunları bulabilmek eşyaların arasındaki bu gaybın dilini bilmekle olduğundan mazmun bulmak, bu gaybın lisanını çözmekle mümkün olduğunu ve mazmunların şairlerin kulağına söylendiği dolayısıyla ilhamla ortaya çıktığı yukarıdaki beyitte örtük bir şekilde ifade edilmektedir.

Ol şâir-i kâm-yâb benim kim Gâlib
Mazmûnlarımı anlamamak aybolmaz
Yektâ-güher-i gayb-ı hüviyettir hep
Gavvâs-ı hured behre-ver-i gayb olmaz (Şeyh Galib Kt 25)

“Galib, o isteğine ulaşmış şair ben olduğumdan mazmunlarımı anlamamak ayıp olmaz, daima mazmunlarım hakikat gaybının tek incisidir, akıl dalgıcı gaybın nasiplisi olmaz.”

Şair kendini mutlu kabul eder ve mazmunlarının gaybın birer incisi olduğunu ve akıl dalgıcının dahi bu gayb incisinden nasiplenemediğini söyler. Şeyh Galib mazmunlarının hem derinlerden çıkan birer inci olduğunu hem de buna akıl dalgıcıyla ulaşmanın dahi zor olduğunu ifade ederek şairlik yönünü över.

Adın ‘irfân komışlar bir nice ihâm u mazmûnuñ
Kuru bir sözle çekmişler kemend-i sihre kübbârı (Nevres-i Kadîm K 5/ 28)

“Bir nice ihâm ve mazmunun adını irfan koymuşlar, kuru bir sözle sihir ipine uluları koymuşlar.”

Şair yukarıdaki beytin ilk mısrasında nice ihâm ve mazmuna irfan denildiğinden söz eder ve ikinci mısradaki bunu örneklendirir. Şair, bu durumun ise kuru bir sözle uluları sihir ipine çekmek olduğunu belirtir. Beyitte ipin sihirli olduğunun belirtilmesi ile bu ipin mısralar ve ipe çekilen uluların ise mazmunlar olduğu görülmektedir.

O hüsn-i hulûk u hüsn-i ihtilât u hüsn-i sîretle
Esîr ü bende-i mazmûn iderler ehl-i ‘irfânı (Şehrî K 10/17)

“İrfan ehlini, güzel yaratılışla, güzel karşılaşma ve güzel görüntüyle mazmunun kölesi ve esiri ederler.”

İrfan ehli şayet mazmunda güzel bir yaratılış ve güzel bir görüntü görürse onun esiri olur, ifadesiyle hangi mazmunların irfan sahibi kişilerce beğenildiği somutlaştırılmıştır.

1.7. Toplanan Nesnelere ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Mazmunun elde edilebilme özelliğinden hareketle beyitlerde birçok somutlaştırmanın yapıldığı görülmektedir. Mazmunun elde edilme özelliğinin de en kapsamlı şekilde çiçek toplama fiiline benzetilerek somut bir şekilde ifade edildiği görülür. Aşağıdaki beyitte mazmun şair tarafından bulunan bir goncaya benzetilmiş ve bu goncayı şair ustalikle topladığı için ondan sonra gelenlere toplanacak mazmun kalmayacağı ifade edilerek mazmunun tükenme özelliği bu somutlaştırma aracılığıyla anlatılmıştır:

Sen Es’ad devşürürsün gonçe-i mazmûnu hep ammâ
Bu tarh-ı dil-keşe teşrif eden yârâna kalmaz hiç (Şeyh Galib G 31/ 5)

“Esad sen, mazmun goncasını hep toplarsın, bu gönül çeken çiçek dikim yerine teşrif eden dostu mazmun goncası hiç kalmaz.”

Mazmunların tükenmesi, önceden toplanması konusu ile birlikte mazmunun gonca gibi daha tam açılmamış olan gül ile somutlaştırılması mazmunun şirde yeni görülmüş olma yönüne vurgu yapmaktadır.

Gül-i mazmûnu bitirmiş bu zemînde zurefâ
Sardı Es’ad hevesinin rabtına bir destesinin (Şeyh Galib G 177/6)

“Zarifler, mazmun gülünü bu zeminde bitirmiş. Esad, bir destesini hevesinin ipine sardı.”

Şeyh Galib, mazmunun tazelik özelliğini gonca ile somutlaştırdığı gibi yukarıdaki beyitte de mazmunun tükenme özelliğini açılmış gül benzetmesiyle somutlaştırmıştır. Şair beytinde hem olumlu hem olumsuz anlamı da çağrıştıran “bit-” fiilini kullanmıştır. Galib, bu biten (yetişen) güllerden (mazmunlardan) bir deste alıp heves ipiyle sardığını belirtmiştir. Bu ifadesi ile Galib, kişinin isteği ve çabası doğrultusunda, yeni anlam bağlarının bulunmasıyla mazmunların tükenmesinin önüne geçilebileceğini belirtmiştir. Şeyh Galib, şairler tarafından üretilmiş veya tüketilmiş mazmunlardan -yetişmiş/tükenmiş bir deste gülü- alıp heves ipiyle bağlayarak yeni mazmunlar oluşturduğunu söyler.

Zemîn ü kâfiye teng oldı mânend-i dil-i ‘aşık
Misâl-i şem’a-i ümmîd mazmûn buldı pâyânı (Nevres-i Kadîm K 14/61)

“Aşığın kalbi gibi zemin ve kafiye dar oldu. Ümit mumunun benzeri gibi mazmun son buldu.”

Matlabın añlandı ser-tâ-ser yeter bast-ı makâl

Kâfiye teng oldu mazmûn irdi pâ-yân üstine (Nevres-i Kadîm K 21/ 66)

“Amacın anlaşıldı yeter söz açma. Kafiye artık dar geliyor, mazmun ise sınır üzerine geldi.”

1.8. Tazelik ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Mazmunun şiirde tazelik yönüyle somutlaştırılması, onun daha çok yeni bulunmuş olmasıyla ilişkilidir. Yeni bulunan bir mazmun, taze olarak kabul edilir.

Verd-i mazmûnı tâzedür her-bâr

Gülşen-i bî-hazândur hâmem (Vahyî K/ 10 5)

“Mazmun gülü daima tazedir, kalemim sonbaharsız bir gül bahçesidir.”

Şairler arasında taze mazmun söylemek bir hüner olarak kabul edilir ve şair kendisini övmek için bu hüneri gösterdiğini söyler ve bu alanda ele yabancıya meydanı bırakmadığı konusunda da övünür.

Dür-i nazm-ı ‘ibâret zîver-i gûş-ı kabûl amma

Gıdâ-yı rûh ancak istimâ’-ı tâze mazmûnun (Kâmî G 112/ 6)

“İbaret nazmunun incisi kabul kulağının süsü amma, ruhun gıdası ancak taze mazmunu dinlemektir.”

Şair, nazmun artık ibaretlerden meydana geldiğini söyler. Kabul kulağının süsü bu ibaretlerdir; fakat ruhun gıda alması ancak taze mazmunun dinlenilmesiyle olur. Aynı şekilde tekrar eden, eskiyen mazmunlar ruha ulaşmaz. Bu beyitte mazmunun iki boyutu ortaya çıkmaktadır. Mazmunun birinci boyutu; kulağa süs olan küpe gibi yüzeyde duran ve diğerleriyle benzer olan, şiirin süsü olması boyutu. İkinci boyutu ise; sadece kulakta kalmayan insanın kulağından ruhuna uzanan ve insan ruhunu, içinde bulundurduğu zeka, nükte gibi unsurlarla besleyen boyutudur. Kâmî mazmunun asıl özelliğinin ruh doyurması olduğunu ve bu özelliğın de taze yeni mazmunlarla sağlandığını belirtmektedir.

Tâze mazmûn ile kıl şî’ri murassa’ Kâmî

İtme bî-hûde telef bu gevher-i nâ-yâbı (Kâmî G 193/ 7)

“Kâmî, şiirini taze mazmun ile kıymetli taşlarla bezenmiş kıl. Daha önce söylenmemiş bu gevheri boş yere telef etme.”

Yukarıdaki beyitte şairlere söylenmemiş mazmun bulmanın güç olduğundan böyle bir mazmun bulduğunda da onu boşa harcamaması gerektiği tavsiye edilir.

Tâze mazmûnıyla Nakşî bülbül-i gûyâ-yı dil

Nagme eyler gül-şen-i hüsninde her subh ile şâm (Nakşî CLXXIV)

“Taze mazmunuyla Nakşî gönlün konuşan bülbülü, her sabah ve akşam güzellik bahçesinde nağme eyler.”

Nakşî, taze mazmunun önemini bu beyitle belirtir.

Erbâb-ı dil oldu hep cüvâna meftun

Hiç kalmadı bir zen ülfetinden memnun

Ekser Şu’ârâ-yı ‘asr kullanmazlar

Bikr olduğu için sühanda tâze mazmun (Nedim Rubai 6)

“...Bu asrın çoğu şairleri el değmemiş olduğu için taze mazmun kullanmazlar...”

Yek-pâre gazel söyle Mezâki gibi her-bâr

İtme gazel-i ber-zede-mazmûna tenezzül (Mezâkî G 286/5)

“Daima Mezâki gibi tek parça gazel söyle, mazmunu kullanılmış gazele tenezzül etme”

Mezâki, gazel yazan şairlerin öncelikle kullanılmış olan mazmundan kaçınmaları gerektiğini söyler. Beyitte şair, tek-parça gazel söyle diyerek mazmun kullanımının şiiri katmanlı, parçalı bir hale getirdiğini belirtmektedir. Fakat şairin görüşü başkası tarafından kullanılmış olan mazmunu tercih ederek katmanlı bir gazel yazacağına mazmun kullanmadan yek-pare bir gazel yazmanın daha doğru olduğunu belirtir.

Usandurdu beni pervâneyi yandırma mazmûnı

Biraz müddet de bârî hâtıra yan mollâ yan gelsün (Muvakkıt-zâde Pertev G/ CDV 3)

“Pervaneyi yandırma mazmunu beni usandırdı, bir zamanda bari akla ‘yan molla yan’ gelsin.”

Yukarıdaki beyitte şair tarafından öncelikle pervanenin muma yaklaşarak kendini yakması mazmun olarak kabul edildiği ifade edilmektedir. Şairlerin kimi zaman bir nesneye kimi zaman sembolleşmiş bir

eyleme mazmun dediği görülmektedir. Burada pervaneyi yakmak bir eylemdir. Bu eylemin hem çokça kullanılması hem de katmanlı bir anlamının olması onu mazmun kategorisine koyar. Beyitte, pervanenin muma yaklaşarak yanmasının, molların ilahi aşk yolunda yanmasına benzetildiği ifade edilmekte ve bu benzetmenin de sürekli tekrar edilmesi eleştirilmektedir. Şairin bu benzetmenin değiştirilebileceğini dolayısıyla bazı mazmunların da değiştirilebileceğini ifade etmesi dikkat çekicidir.

‘İbâretten ‘ibâret oldu şimdi Kâmiyâ eş’âr

Müreşşah tâze mazmûn ile yokdur bir gazel söyler (Kâmî G 71/ 5)

“Ey Kâmî ibaretten ibaret oldu şimdi şiir, damla damla süzölmüş taze mazmun ile gazel söyleyen yoktur.”

Her şeyin dolaylı olarak anlatımına ve ibare halini almış mazmunların şiire girmesine karşı olan Kâmî, düşünce süzgecinden geçerek ilk defa ortaya koyulan mazmunun daha değerli olduğunu belirtir. Beyitteki mazmunun yeni süzölmüş olması ifadesiyle süzölen saf bir içeceğin sahip olduğu özellikler mazmun kavramına aktarılarak kavram saflık, tazelik yönü vurgulanarak somutlaştırılmıştır. Şairin ibaretten ibaret diye tanımladığı mazmun ise başka şairlerin bulduğu ve diğer şairlerin de çokça kullandığı kalıplaşmış söz gruplarıdır.

Kimseniñ mazmûn u ta’biriñ takınmasun diyü

Tab’ımıñ virdim kasemler dînine îmânına (Nevres-i Kadîm K 2/ 32)

“Kimsenin mazmununu ve tabirini takınmasın diye yaratılışımın dinine imanına yeminler verdim.”

Yukarıdaki beyitte Nevres-i Kadim’in de belirttiği gibi şairlerin taze mazmun kullanma konusunda kendilerine verdikleri sözleri vardır. Bu sebeple iyi şair olarak bilinen kişilerde mazmun kullanımında başkasının bulduğu, kullandığı mazmunlara yönelmeme düşüncesi hâkimdir. Bu sebeple yukarıdaki beyitte şair, şiirinde kimsenin mazmunlarına meyil etmemek için yemin ettiğini belirtir. Mazmun konusunda şairlerin özgün davranmaya çalıştıkları bu beyitlerle vurgulanmaktadır.

1.9. İcat ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Mazmun kavramının anlatımı sırasında yapılan bir diğer somutlaştırma ise mazmunun şairler tarafından bulunması özelliğinden yola çıkarak oluşturulan mazmun-icat somutlaştırmasıdır:

Târihler inşâd edip mazmûnlar îcâd edip

Vasf-ı gazâyı yâd edip ya’nî mutavvel muhtasar (Nâşid G 29/ 15)

“Tarihler yazıp mazmunlar icat edip gaza vasfını uzun ve kısa yâd edip”

Çeken bezm-i ezelde sâgar-ı leb-rîz-i feyz ancak

Olur tâ böyle kâdir Nehciyâ îcâd-ı mazmûna (Nehcî G /261 5)

“Ey Nehcî ezel meclisinde feyz dudağından dökülen şarabı çeken ancak böyle mazmun icadına kadir olur.”

1.10. İşaret ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Klasik Türk şiirinde mazmun kavramı için yapılan bir diğer somutlaştırma mazmunun işaret etme özelliği üzerinedir. Mazmunun işaret ile somutlaştırılması onun gösteren olma özelliğini ön plana çıkarmakta ve gösterenin işaret ettiği anlam, şiirin nüktesi olarak ifade edilmektedir. Şiir nükte ilişkisi yanında mazmun nükte ilişkisi incelenmelidir.

Her bir sühanda remz ile bir nükte derc edip

Mazmûn-ı ser-nühüfte-i sad-dâstân eder (Hâzık Mehmed Efendi K 4 / 2)

“Her bir sözde bir işaret ile bir nükte oluşturup başı gizli yüz destanın mazmunu eder.”

Oldı vasf-ı hat-ı rûyında o deñlü güftâr

Kalmadı nükte-i nâ-güfte çü mazmûn-ı bahâr (Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Müfr. /26)

“Yüzünün ayva tüylerinin tasvirinde o denli söz söylendiğinden bahar mazmununda söylenmemiş nükte kalmadı.”

Şöyle fehm itdük rumûz-ı çeşm-i pinhân-kûyü kim

Gamzeye mazmûn-bahş-ı nükte-i nâ-güfteyüz (Şehrî G 49/ 2)

“Gizli kuyudaki gözün işaretlerini şöyle anladık, biz gamzeye söylenmemiş nükteli mazmunu başılayanız.”

Şair gizli kuyudan bakan gözün işaretini biz şöyle anladık der; fakat ikinci mısradaki bunu nasıl aldığından bahsetmez. Şehrî, beytin ikinci mısrasında gamzeye daha önce söylenmemiş bir nükteli mazmun

başladıklarını söyleyerek birinci mısradaki gizli kuyudan bakan gözün gamzeyi işaret ettiğini mazmun kullanarak ifade eder.

Hâtıra bu mısra'-ı bercesteden geldi yine

Bir gazel ma'nâsi âteş ser-te-ser mazmûni âb (Nevres-i Kadîm K 8/ 50)

"Bu berceste mısradan yine akla geldi. Bir gazel ki manası ateş, mazmunu baştan başa su."

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin yüzü su gibi olsa da etkisinin sıcaklık olduğunu ifade eder. Âşığın durumunu anlatmak için şairin suyu seçtiği ve belli bir amaç için ve mazmun olarak seçilen suyun mana olarak yakıcılığı ve ateşi işaret ettiği belirtilir.

1.11. Taç ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Şair sürekli mazmun tacını aramakta ve kullanmış olduğu mazmunlarla şairlik tacını takmayı hedeflemektedir. Bu sebeple diğer şairler kendi taçlarının gitmemesi için mazmunları örtük söylemeye başladıklarını ifade etmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, mazmunların şiirde son dönemlerde daha gizli olmasının sebebini herkesin bildiği mazmunları kullanmayan şairlerin bu yeni buldukları mazmunları şiirlerinde gizlemelerine bağlamıştır:

Kapar dîvân yolunda bulsa ihvân tâc-ı mazmûni

Anın-çün ma'nî-i bîgâne oldu muhtecib şimdi (Nevres-i Kadîm G 142/4)

"Divan yolunda dostlar mazmun tacını bulsalar kaparlar, onun için yabancı manalar örtülü olmuş şimdi."

1.12. Hadis ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Divanlarda mazmun kelimesine bakıldığında bu kelimenin hadis ile beraber de sıkça kullanıldığı görülmektedir. Klasik Türk şiirinde mazmun kavramının hadis ile kullanımında birinci etken mazmunun bir şeyin içi, maksadı anlamıdır. Hadis ile mazmun kavramının birlikte kullanım sebeplerinden bir diğeri ise diğer kullanımlarda olduğu gibi hadisin bazı özelliklerini hatırlatarak, mazmun kavramını somutlaştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda bazı beyitlerde şairler, hadis ve mazmun kelimelerini aynı tamlama içinde kullanmışlardır. Hadisin ve mazmunun özellikleri düşünüldüğünde ortak olan noktanın her ikisinin de söz ile ilgili olması, hikmet barındırması ve sürekli tekrar edilmesi olduğu görülmektedir:

Ey ukde-güşâ-yi Acem ü Türk ü Arab

Ressâm-i rûsûm-i fazl u âsâr-ı edeb

Mazmûn-ı hâdisin sebak-i her millet

Da'vâ-yi kabûlün sened-i her mezheb (Fuzûlî Rubai 3)

"Ey Acem, Türk ve Arap'ın zorlukları yeneni, edep eserlerinin ve fazilet resimlerinin ressamı, hadisin mazmunu her milletin dersi, senin kabul ettiğin dava her mezhebin senedir."

Bu rubaide mazmunun hadis ile olan benzerliği dolaylı olarak ifade edilmiş, asıl olarak "mazmûn-ı hâdisin" ifadesiyle "hadisin özü, anlamı" kastedilmiştir. Beyitte fazilet resimlerini çizen, edep eserlerini yapan, sözlerinin mazmununu -anlamını- herkesin bildiği şekilde tarif edilen Hz Muhammed (S.A.V) olduğu görülmektedir.

Mazmûn-ı miné-ş-şî'ri le-hikmet aña besdir

Zihnî şu'arâ olsa n'ola genc-i hümâyûn (Erzurumlu Zihnî G 255/ 6)

"Zihnî, padişahın hazinesi şairlerin olsa da ne ola, onlara 'şiirde hikmet vardır' mazmunu yeterlidir."

Yukarıdaki beyitte "şiirde hikmet vardır" hadisi iktibas edilir ve beyitte şair için devlet hazinesine sahip olmanın değerli olmadığı, asıl değerli olanın, hikmetli söz söylemek veya mazmun bulmak olduğu vurgulanmaktadır. Beyitte bir hadis iktibas edilmiş; ancak hadis, diğer beyitlerde olduğu gibi mazmun olarak belirtilmiştir. Beyitteki bu hadis iktibası ile hikmetin şair ve şiir için önemli bir hazine olduğunun altı çizilir. Hikmet söylemek cevher saçmak, çevreye değerli bilgiler vermekle eş değerdir. Aynı zamanda mazmun kullanmakta şiire değer katar o da hikmet gibi değerlidir. Bu sebeple şair tarafından devlet hazinesine sahip olmak, hikmetli söz söylemekten daha değerli görülmez.

Hâzık "sebakat rahmeti" mazmûn-ı şerîfi

Destinde senin bir sened-i rûşen-i rahmet (Hâzık Mehmed Efendi G 26/ 9)

"Hâzık, 'Rahmetim gazabımı geçti' mazmun-ı şerifi senin elinde rahmet aydınlığının bir senedir."

Hadis ile mazmunun birlikte veya birbirinin yerine kullanıldığı beyitlerde mazmunun mana, mefhum anlamının yanında edebî terim anlamının da korunduğu görülmektedir. Yukarıdaki beyitte "hadis-i şerif"

olan ifadenin “mazmun-ı şerif” olarak ifade edildiği görülür. Beyitte yer alan bu tamlama ile mazmun kavramının edebiyatta kazanmış olduğu terim anlamı da hatırlatılmıştır. Beyitte bir hadisin yarısı verilerek hadis-i şerif denmeyip manzum-ı şerif denilmesi hem hadisin tam olarak şiirde verilmemesine hem de iki kavram arasında kurulmak istenen somutlaştırmaya bağlıdır. “Sebakat rahmeti ala gadabî” şeklinde olan kudsi hadisinin bir kısmı şiire girmiş, ancak hadisin tamamı şiire alınmamıştır. Bu durum tek kelime ile geniş bir mana alanını veren mazmunları anımsatır.

Melâhatda o mir'ât-ı Hudâ olmaz nice yek-tâ

Ki mazmûn-ı ene emlah aña vermişdi 'unvânı (Erzurumlu Zihnî K 5/ 40)

“Allah'ın aynası olan O'dur. Güzellikte nice nadir inci ona denk olamaz ki *ene emlah* mazmununu (Arapların en güzeli) unvanını ona vermişti.”

Aşağıdaki beyitte de bir hadis iktibas edilmiştir. Beyitte geçen bu hadise şair hadis demektense mazmun demeyi tercih etmiştir:

Bu mazmûnundan et *lev kâne Mûsâ* remzin isti'âr

Bilindi muktedâya olduğu peydâ vü pinhânî (Erzurumlu Zihnî K 4 / 57)

“(Sen) Musa benim zamanımda yaşasaydı bana uymaktan başka bir şey yapmazdı mazmunundan (hadisinden) çıkan işareti yazıyla bildir. Açık ve gizli (mananın) önde gidenlere olduğu bilindi.”

Aşağıdaki beyitte bir konunun anlatılması için yapılan somutlaştırılmaların, benzetmelerin birer işaret olduğu belirtilmiştir. Bu beyitte mazmun ile hadisten çıkarılan anlam kast edilmiştir.

Zâtı degil mi mazhar-ı mazmûn-ı "lâ-fetâ"

"Lâ-seyfe Zülfikâr"ını tîgi beyân eder (Hâzık Mehmed Efendi K4/ 25)

“‘Ondan başka kahraman yoktur’ mazmuna sahip olan kendisi değil midir? ‘Onun kılıcı gibi kılıç yoktur’ hadisini ise kılıcı bildirir.”

Bu beyitte de yine hadisin bir kısmı iktibas edilmiş ve bu kısım mazmun olarak ifade edilmiştir. Beyitte ifade edildiğine göre “Kahraman yoktur” sözü mazmundur ve mazmunun işaret ettiği ise Ali gibi kahraman yoktur ifadesidir. Mazmunun bir parçayı söyleyerek bütüne işaret etme özelliği burada görülmektedir. İkinci mısradan yine parça söylenir, bütün akla getirilmek istenir. Bu sebeple “Onun kılıcı gibi kılıç yoktur” “Lâ-seyfe Zülfikâr” hadisinin (mazmunun) işaret ettiği Hz. Ali ve onun kılıcıdır.

Her mısra'-ı selîsi mazmûnı bir hadîsün

Her beyt-i dil-nişîni mahbûbe-i sabîha (Kâmi Takriz/ 10 3)

“Her düzgün mısrası bir hadisin mazmunu, her gönle oturan beyti güzel bir sevgilidir.”

Tulû'-ı âfitâb-ı kâma nâzır ehl-i hibretden

Budur mazmûn-ı takdîm-i beyân-ı sâdıkul-inhâ (Lebib K 25/5)

“Bilgi ve tecrübe ehlinden mutluluk güneşinin doğuşuna bakan sadıklık beyanının takdiminin mazmunu budur der.”

Gûşe-i sabr u kanâ'atda kim eylerse makâm

Cennet-i Firdevs-i a'lâda kılır lâbüd hırâm

Añlamaz mazmûn-ı fehvâsın bu nutkuñ her 'avâm

Didi peygamber bunu es-sabru miftâhu's-selâm (Ereğlili Turâbî Kıta 22/2)

“Kim sabır ve kanaat üzerinde olursa yüce Firdevs cennetlerinde salna salna gezer. Avam bu sözün anlamlarının mazmununu anlamaz, peygamber bunun için “selametın anahtarı sabırdır” dedi der.”

Bu beyitte hadis ve mazmunların doğru anlaşılması problemine değinilmektedir. Avamın hadis ve mazmunları doğru anlayamadığı vurgulanır. Mazmun ve hadislerin anlaşılmasında belli bir bilgi seviyesi gerektiği vurgulanır. Mazmunlar üzerine verilen hükümler hep aynı mazmunlar kullanıyor şeklinde olması bazı çevrelerin, mazmunu anlamamalarından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple bir hadisin veya mazmunun hükmünün hemen verilmemesi ve dikkatle asıl anlatılmak istenenin bulunması beyitte örtük olarak anlatılmıştır.

1. 13. Av Nesnesi ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Şairler tarafından mazmun kavramı somutlaştırılarak bu kavram bir fotoğraf gibi somut bir şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda şairin mazmunu bir av nesnesine benzetmesinin ardından okuyucu zihninde bir avcı bir de av canlanır. Bu benzetme ile birlikte avın kaçması, zor elde edilmesi ve avcının ise avı elde etmek için sarf ettiği çaba akla gelmektedir. Bu fotoğraf, aynıyla mazmun kavramı için düşünüldüğünde bu kavramın zihinde daha net bir şekilde yer ettiği ve somutlaştığı görülmektedir:

Kebg-i mazmûn-ı güzîn almaga tab`-ı Nâmî-veş
Evc-i ma`nâdan per açar şâhbâz olmak gerek (Nâmî G 251/7)

“Nâmî gibi yaratılışın seçkin mazmun keklüğünü avlamak için mananın yüce bir noktasından kanat açıp şahbaz olmak gerek.”

Girdi dest-i tab'a bir kaç tâze mazmûn Kâmiyâ
Her biri bâlâterîn-i neş'e-i sahbâ imiş (Kâmî G 98/ 7)

“Ey Kâmî birkaç taze mazmun yaratılış eline girdi. Her biri şarabın neşesinin en yükseği imiş.”

1. 14. Çocuk ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Mazmunun, şair tarafından belli şartlar altında oluşturulduğu somut şekilde anlatılabilmek için mazmun-çocuk benzerliğinin kurulması da dikkat çekicidir. Mazmun çocuğunun doğması için irfanın bir derya gibi çok olması yanında vezin dalgalarının da bu denizde olması gereklidir. Şair, sadece vezinsiz irfanlı sözün mazmun sayılmayacağını örtük olarak anlatır. Şiir bilgisinin ve veznin olduğu yerde mücevher gibi mazmun çocuğunun doğmaması kaçınılmazdır.

Kılup deryâ-yı irfân mevc-i mevzûn
Doğar mânend-i gevher tıfl-ı mazmûn (Şeyh Galib K/37 1)

“İrfan deryası vezin dalgası oluşturup cevher gibi mazmun çocuğu doğar.”

Bu beyitte aruz vezni kullanılarak irfan denizinden cevher gibi bir çocuğun, dolayısıyla bu manaların birleşimiyle bir mazmunun doğabileceği anlatılır. Bu somutlaştırma ile mazmun oluştururken gerekli olan edebî unsurlar da ortaya koyulmuştur.

Zâde-i tab'ûn olan mazmûn-ı mülkündür senûn
Yohsa vakf oldu sühan-sencâna ta'bir-i selef (Kâmî G 107/2)

“Yaratılışının çocuğu olan mülk mazmunun senindir. Yoksa sonraki tabirler söz saçanlara vakf oldu.”

Beşâşetle eger bir bikr-i mazmûna nazar kılrsa
Olur etfâl-i şâdi dâ'imâ müstevlid-i bayrâm (Kânî K 38/ 38)

“Her zaman mazmunun el değmemişine güler yüzüyle baksa bayramın her tarafı kaplayan mutlu çocukları olur.”

1. 15. Rehber ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Şair, şiir yazarı olarak kendini mana şehrinde ilerleyen kişi olarak tanımlamakta ve bu yolda kendisine rehber olanın mazmun olduğunu söyleyerek mazmun kavramını rehber benzetmesiyle somutlaştırmaktadır. Burada rehber-mazmun somutlaştırmasında esas üzerinde durulmak istenen nokta kişi rehbersiz yol alamadığı gibi şair de mana semtinde, söz söyleme yolunda, mazmunlar olmadan başarılı olamaz. Aşağıdaki beyitte derin anlamları şiire taşımanın ve şairlikle ilerleyebilmenin ancak mazmun rehberi ile olabileceği ifade edilir.

Gâlib hulâsa râst-rev-i semt-i manîyim
Râh-ı sühanda rehber-i mazmûna uymuşum (Şeyh Galib G 206/6)

“Galib özetle mana semtinin doğru gideniyim, söz yolunda mazmun rehberine uymuşum.”

1.16. Süs ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Mazmunun bazı beyitlerde ise yeni geline benzetildiği dolayısıyla mazmun-süs somutlaştırmasının yapıldığı görülmektedir. Şiirin yeni gelin olması kullanılan mazmunların şiiri süslemesi sebebiyledir. Mazmun, klasik Türk edebiyatı şairi için şiiri süslemede kullandığı yardımcı unsurdur.

Zîver-i mazmûn ile her nazm-ı pâk-dil-keşin
Güiyâ bir nev-arûs-ı âlem-i imkân eder (Meşhurî K 8/ 3)

“O, mazmun süsü ile temiz, gönül çeken her şiirini sanki imkân âleminin yeni gelini eder.”

Bu mazmûn ile ancak kasdı tezyîn itmedir nazmın
İnanma dâsitân-ı Rüstem'e Tûsî yalan söyler (Nevres-i Kadîm G 37/ 3)

“Bu mazmun ile yapmak istediği ancak şiirini süslemektir, Rüstem’in destanına inanma çünkü Tusi yalan söyler.”

1. 17. Kutsal ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Kutsal, saygı uyandıran ve topluluklar tarafından benimsenen değerler toplamıdır. Mazmunun saygı ve sevgi uyandıran bir şeye benzetilerek somutlaştırılması, bu kavramın şiir ve şair için sahip olduğu değeri gösterir nitelikteki bir somutlaştırmadır. Aksi takdirde kutsal ile mazmun kavramının somutlaştırılmasında bu kavramı kutsalla yarıştırmak veya ondan daha üstün olduğunu iddia etmek gibi bir amaç yoktur. Nitekim de şairler, mazmun ile birlikte bazen Kur’an ayetlerini bazen ise hadisleri anarak mazmunun şiir ve şair için ne denli önemli olduğunu göstermek istemişlerdir.

Bedîhî böyle tezyîn-i suhan tertîb-i ma’nâda

Bu gûnâ tâze mazmûn ile Nâşid feyz-i bârî’dir (Nâşid G 32/ 7)

“Nâşid, mana tertibinde bu çeşit taze mazmun ile böyle akla kendiliğinden gelen, süslenmiş sözler söylemek Allah’ın feyzidir.”

Leyle-i mi’râca zülfûn dâl olurdu olmasa

Mâ’ni-i mazmûn-ı sübhâne’lezi esrâ fehim (Süheylî G 207/ 3)

“Miraç gecesi saçların dal olurdu sübhâne’lezi esrâ mazmunun manasını anlamamak.”

Getürdü ya’ni tâtâr-ı sabâ emr-i şehen-şâhî

Ki mazmûn-ı şerîfi mahz-ı eltâf-ı cihân-bânî (Bursalı İffet K 2/ 5)

“Saba Tatar’ı, şahların şahının emrini getirir ki onun kutsal, temiz mazmunu hükümdarın lütuflarının hazinesidir.”

Levh-i ruhsârına yazmış hâme-i kudret ezel

Bildi ‘âşıklar nedir mazmûn-ı hatt-ı lem-yezel (Harputlu Rahmî G 107/1)

“Yüzünün levhasına kudret kalemi ezel yazmış. Âşıklar zeval bulmaz yazının mazmunu nedir bildiler.”

Gûyiyâ kim genc-i esrâr-ı Hudâ’dır sözlerim

Nüktesi mazmûn-ı remz-i âyet-i Kur’ân olur (Hâzık Mehmed Efendi K/ 5 10)

“Sözlerim sanki Allah’ın sırlı hazinesidir. Bu sözlerin nüktesi ise Kur’ân ayetinin işaretlerinin mazmunu olur.”

Muhassal Kâmiyâ her hâme mazmûn-âşnâ olmaz

‘Asâyı dûr-bâş-ı sihr iden hep dest-i Mûsâ’dur (Kâmî K 21/23)

“Sözün kisası Ey Kâmî, her kalem mazmunla tanıdık, bilindik olmaz. Asayı sihir asası yapan Mûsâ’nın elidir.”

Beyyitte şairlerin mazmun söylemesinde asıl etkili olanın kalem değil, şairin yaratılışı olduğu vurgulanır. Sihrin asıl şairde olduğu, asanın yani kalemin ise bir aracı olduğu söylenmektedir.

Râmiz Efendi şî’rine Mekkî nazîre der

Mazmûn-ı tâze ma’nî-i mülhemle beslenir (Şeyhülislam Muhammed Mekkî G 17/ 5)

“Râmiz Efendi şiirine Mekkî nazire der. O taze mazmun ve ilham edilmiş mana ile beslenir.”

Yukarıdaki beyitte bahsedilen taze mazmunun ilhamla beslenmesi sözüyle yeni bir mazmun söylemenin arka planında ilhamın veya bir kutsi varlığın olduğunu düşündürmek amacı olduğu görülür. Ayrıca bu beyitte geçen Mekkî kelimesi hem şairin mahlası olarak şiire anlam katmış, hem de “ilham, mana ve Mekkî” kelimeleriyle iham-ı tenasüp yapılarak Kur’an ayetlerinin bir kısmının Mekke’de nazil olması yönü de beyitte hatırlatılmıştır. Bu kelime ile Râmiz Efendi şiirlerinin Mekke’de nazil olmuş ayetlere nazire olduğunu söyleyerek kendi şiirliğini övmektedir. Bu ifadenin mazmunun kutsal metindeki anlamlara yakın olduğunu ifade etmek için yazılmadığı, daha çok şiir alanında söz ve mana bakımından değerli olanın mazmun olduğunu belirtmek için yazıldığı tahmin edilmektedir. Şairler, bu benzetmelerle kullanmış olduğu mazmunları değerli kılmaya çalışır.

1.18. Mücevher (Değerli Eşya) ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Mazmun bulmamın şairin yaratılışıyla ilgili olduğuna ve hazine değerinde olduğuna değinen şairler, şaire bu mazmun hazinesini getiren iki etken olduğunu belirtirler. Aşağıdaki beyitte ifade edildiği gibi mazmun hazinesinin bulunması için, biri evrenin yaratılışında yerleştirilmiş gizli ilim ve ikincisi bu ilmi bilen şair yaratılışıdır.

Kîmiyâ-yı nazar-ı pâk-i Cenâb-ı Neş'et

Pertevâ tab'umu gencîne-i mazmûn itdi" (Muvakkit-zâde Pertev G DXI / 9)

"Ey Pertev, yaratılışın temiz bakışının kimyası mizacımı mazmun hazinesi etti."

Mazmûn-ı hayâlât-ı derûnum yüze çıksa

Dürr-i 'Adene kîsr-i behâ vü kıyem eyler (Erzurumlu Zihnî K 17/ 50)

"İçimin hayallerimin mazmunu ortaya çıksa Aden incisine paha ve kıymet kaybettirir."

Fatîn gavnâs-ı bahr-ı ma'rifetdir tab'-ı rengînim

Dür-i şehvâre-i mazmûn anîñ-çün der-kenârımdır (Fatîn G 26/5)

"Fatîn, renkli yaratılışın marifet denizinin dalgıçıdır, mazmunun iri incisi onun için kucağımdadır"

Vasf-ı dendânında yârîñ bir gazel yaz kim Fatîn

Gevher-i mazmûnına dür-dâneler reşk eylesün (Fatîn G 122/5)

"Fatîn, yarin dişinin özelliklerinde bir gazel yaz, mazmun mücevherini inci taneleri kıskansın."

İnci tanesi parlak, yuvarlak, değerli, zor bulunan, özel şartlarda olgunlaşan bir mücevherdir. Yukarıdaki beyitte mazmunun özellik bakımından inciden daha üstün olduğu ifade edilerek mazmunun vasıfları somutlaştırılmıştır.

Hâzık çıkarır nevk-i kalem cevher-i mazmûn

Endîşe bizim tîşe-zen-i ma'denimizdir (Hâzık Mehmed Efendi G 81/7)

"Hâzık, mazmun cevherini kalemin ucu çıkarır. Düşünce, bizim madenimizin baltacısıdır."

Yüki cevâhir-i mazmûn yem-i ma'âniden

Sefîne-i gazelüm Sâmiyâ gelür görünür (Arpaemîni-zâde Sâmi G 32/ 9)

"Ey Samî, mana denizinden yükü mazmun cevherleri olan gazel gemim gelir görünür."

Eşrefâ nakkâd-ı müstâgnî mîzâcım nazmda

Genc-i Pervîze değışmem gevher-i mazmûnumu (Eşref Paşa G XXI/ 6)

"Ey Eşref, nazımda mizacım nazlı bir tenkitçidir. Mazmun mücevherlerini Hüsrev'in hazinelerine değışmem."

Mazmun mücevheri aslında elle tutulan değerli bir şey değildir. Fakat şiirde geçerli olan şaire zenginlik, ün ve şeref verecek olan mazmunlardır. Bu mazmun mücevherlerine sahip olan şair, şiir ülkesinde Hüsrev kadar zengin sayılmaktadır:

Hûbi-i endâmına etmiş melâhat inzimâm

Sanki etmiş bîkr-i mazmûna selâset inzimâm (İhyâ G 152/1)

"Sanki boyunun güzelliğine güzellik katılmış, mazmunun el değmemişine akıcı, düzgün olma hali katılmış."

Beyitte sevgilinin vasıflarının mazmun ile anlatılmasıyla hem sevgilinin boyuna, hem de söze akıcılık ve düzgünlük geldiği ifade edilmiştir.

Ehl-i tab'a Kâmiyâ mazmûn-ı la'l-i dil-rübâ

Kaheyi şîrîn ü fincânı murassa' gösterür (Kâmî G 40/ 7)

"Ey Kâmî gönül alan dudaklarının mazmunu şairlere kahveyi şirin ve fincanı kıymetli taşlarla bezenmiş gösterir."

Mazmûn-ı sûtûri güher-i rişte-i âmâl

İmzâ-yı kabûli sebeb-i nâm u nişândur (Nevî K 11/ 29)

"Satırlardaki mazmunu, ameller ipliğinin cevheridir. Kabul imzası, nam ve nişan sebebidir."

Nevî, mazmunu şiirin kabul imzası olarak ifade etmiştir.

Vasf-ı dendân-ı musaffâsın iden Neylives

Dürlü mazmûn-ı safâ-bahşı dehânında bulur (Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî G 29/ 7)

“Neylî gibi saf dışın tasvirini yapan, türlü safa bağışlayan mazmunu ağzında bulur.”

Neylî, mazmun kavramını “saf dışının tasvirini yapan, türlü safa bağışlayan mazmunu ağzında bulur” şeklindeki ifadesiyle ilginç ve çarpıcı bir kullanımla somutlaştırmıştır.

1. 19. Sevgili ile Mazmun Kavramının Somutlaştırılması:

Mazmun, şair tarafından sevilen, elde edilmek istenen bir kavram olması sebebiyle şair için değerli olan varlıklarla somutlaştırıldığı görülmektedir. Sevgili de bu bağlamda mazmunu somutlaştırmak için kullanılan değerlerden biridir.

Sûretâ nâme iken nakş-ı nigîn ile olur

Kâmet-i şâhid-i mazmûna kabâ-yı ma'lem (Mezâki K 17/ 16)

“Görünüşte mazmun güzelinin boyuna nişan elbisesi yazı iken, (gerçekte) mührün nakşı ile olur.”

Gülşen-i vasf-ı dil-ârâ seni fikr itdükçe

Hep meşâm-ı dile bûy-ı gül-i mazmûn gelür (Mezâki G 102/ 12)

“Gönül alan vasıflarının gül bahçesi, seni düşündükçe hep gönül burnuma mazmun gülünün kokusu gelir.”

Sevgilinin vasıfları hep mazmunlarla özdeşleştiği için vasıflar hep mazmunlarla hatırlanır.

Zeyn ider ehl-i dilün beytin hayâl-i 'işvesi

Güyyâ bendergeh-i mazmûn u ma'nâdur o şûh (Muvakkit-zâde Pertev G LVII/ 2)

“İşvenin hayali gönül ehlinin hayalini süsler. Sanki o şuh mana ve mazmunun işlek iskelesidir.”

Mazmun bulmak isteyen şairin mazmun bulmada şuh olan sevgiliyi çokça hatırladığı yukarıdaki beyitte de ifade edilmiştir.

Vasf-ı zülfinde yine bir nev-gazel tarh eyledüm

Naşidâ mazmun u ma'nası me'al-i 'anberin (Naşid G 72/9)

“Ey Naşid, zülfinün vasıflarından yine yeni bir gazel tertitledim. Mazmun ve manası anber kokulu bir açıklamadır.”

Beyitteki mazmunun kokulu olması özelliği de sevgilinin vasıflarından ileri gelmektedir.

Mazmûn-ı vücûduñ gibi bu nahl-i çemende

Bir mîve-i ra'nâ gül-i nev-reste bulunmaz (Nevî G 176/ 5)

“Bu bahçenin fidanlarında vücut mazmunun gibi yeni yetişmiş bir gül, kokulu bir meyve bulunmaz.”

Yukarıdaki beyitte ise kokulu olan sevgili iken mazmunların sevgiliyi vasf etmesinden dolayı mazmunun koku saçtığı ifade edilir.

Sînede cân gibi pinhân eyledüm Sâbir velî

Sözlerümden anlanur keyfiyyet-i mazmûn-ı 'aşk (Sabîr Pârsâ G 116/5)

“Sâbir, sinede bir can gibi çok gizledim onu; fakat aşk mazmununun özellikleri sözlerimden anlaşılır.”

Mazmunun Üzerine Yapılan Somutlaştırmalardan Hareketle Mazmun Kavramı

Divanlarda mazmun kelimesinin taranması sonucunda mazmun kavramı ile temsil, gizli (saklı) olan, tema, vahdet, el değmemiş inci, hikmet, toplanabilen nesne, tazelik, icat, işaret, gayb, taç, hadis, av, çocuk, rehber, süs, irfan, kutsal, mücevher, sevgili kavramları arasında somutlaştırma yapılarak bu kavramın anlatılmaya ve kavratılmaya çalışıldığı görülmüştür. Mazmunun sözlük anlamlarına ve incelenen beyitlerdeki somutlaştırma örneklerine bakıldığında bu kavramın iki boyutunun olduğu tespit edilmiştir. Şair, aşağıdaki beyitte mazmun oluşturmak için kullanılan sözcüklerin sadece dış özelliklerinin göz önüne alınmamasına, onların kullanım bağlamlarının da yani hangi anlam ve işlev için kullanıldıklarının da önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Mazmunun birinci boyutunda benzetmeler olurken; ikinci boyutunda ise anlam, öz, asıl anlatılmak istenen şey vardır:

Lebin vasfında bir mazmûn demişdim reng ü bû sanma

Anı ceybinde güller bülbülü ilzâm için saklar (Nedim G 19/8)

“Dudağının özelliklerini kapsayan bir mazmun söylemiştim, ama onu koku ve renk sanma. Onu güller, bülbülü susturmak için yanında saklarlar.”

Elde edilen şiir örnekleri incelendiğinde mazmunun devrinde sadelik, anlaşılma problemi, eskiyebilme, taze -yeni- olma özelliği, klasikleşme ve tükenme meselesi vb. durumlarının sıklıkla

vurgulandığı görülür. Beyitlerde özellikle mazmunlar yardımıyla sözün kısa söylenmesi, mazmunun başlı başına bir icat olması, manayı mazmunla anlatma, mazmunun ortaya çıkarılması gibi özelliklerinin olduğunun altı çizilmektedir.

Şairlerin mazmun ile bazı somut kavramlar arasında benzerlikler kurması bu makalede özellikle dikkat çekmek istenen noktadır. Bu bağlamda şairlerin mazmun ile bir takım somut kavramlar arasında ilgiler kurarak şiire özgü olan bu kavramı daha somut bir şekilde anlattığı görülmektedir. Mazmunlardaki benzetmeler, somutlaştırmalar ile sadece somut varlıkların değil, düşüncelerin, duyguların da sembolleştirildiği görülür. Mazmunlar ile şair aşk duygusunu, din düşüncesini, ayrılıkta düştüğü durumu birtakım nesnelere kullanarak sembolleştirmekte, dolayısıyla somutlaştırmaktadır.

Sonuç olarak; bu çalışmada her şairin mazmun kavramı ile ilgili yapmış olduğu somutlaştırmalar tespit edilerek mazmunların şairler tarafından nasıl görünür ve tanımlanabilir kılındığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. 15, 16, 17 ve 18. yüzyıllara ait otuz altı divan incelendiğinde şair zihninde bu kavramın sadece klişe benzetmeler olarak bilinen tek boyutlu bir yapı değil, bir takım benzetmelerin kullanılarak oluşturulan iki boyutlu bir yapı olduğu görülmektedir.

Mazmun, şairin sınırlı olan manayı her seferinde yeni bir benzetme, hatırlatma ile şiirinde yer verebilme çabasıdır. Mazmun mesaj ve iletilmek istenen anlam ile somutlaştırıldığından, mazmunun zarftan çok mazrufta olduğu yani zarfta değil zarfın içindekinde olduğu görülmektedir. Bu anlamda bir şiirde mazmun aynı olsa da mana farklı olabilmekte yani dış yapı tükense de içte yazılanlar her şairin hayal gücüne ve şairliğine göre değişebilmektedir.

Bu çalışma sonucunda ayrıca klasik Türk edebiyatı şairlerinin beyitlerinde mazmunu tanımlanamaz, anlaşılabilir, muğlak bir kavram gibi anlatmadığı görülmüştür. Bu beyitlerden hareketle özellikle mazmunun söz ve anlam boyutunun olduğunun bu kavramı şairlerin tek bir boyutta görmediği ortaya konulmuştur. Özellikle mazmun için iki katman olduğunu birinci katmanında dış yapı: "somutlaştırmalar (benzetmeler)"; ikinci katmanında ise iç yapı: "anlatılmak istenen (öz, anlam)" olduğunu ve her ikisinin birleşimiyle mazmun kavramının oluştuğu görülmüştür.

Mazmunların bir şairin duyumsadığı bir benzerlikten ortaya çıktığını onun diğer şairler tarafından benimsenmesiyle artık değiştirilemez bir remiz olduğunu söylemek mümkündür. Ancak sürekli kullanılan mazmunların kullanılmamasında da çaba gösterildiği yine beyitlerden hareketle bilinmektedir. Mazmunlar şairin evreni okuma ve şiirine malzeme üretme çabalarının ilk taşları hüviyetine geçmiştir ve taşlar yerine oturunca yeni benzerlikler bulmaya çalışılmış ve giderek düşünce ufku derinleşmiş ve genişlemiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda mazmunun soyut olan gözle görülemeyen durumları somut şekilde ifade etmede kullanılan bir edebî ifade aracı olduğu görülmektedir. Bu durum şiirde sembol kullanımının da ana sebeplerindendir. Bu anlamda mazmun ile sembol kullanımının aynı ihtiyaçtan -soyut olanı somutlaştırmaktan- doğduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hüseyin (1996). *Nevres-i Kadîm and his Turkish Divân (Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divânı)*, Part 1: Textual Analysis. Harvard. Part 2: Critical Edition and Index. Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi.
- Akyüz, Kenan vd. (1958). *Fuzûlî Türkçe Divanı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Alicı, Lütfi (1998). *Divân-ı Nâşid İnceleme-Tenkitli Metin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Arslan, Mehmet (2004). *Antepli Aynî Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, Mehmet (2005). *Bursalı İffet Divanı*. İstanbul: Kitabevi.
- Aydemir, Yaşar ve Halil Çeltik (2017). *Meşhurî Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56155,meshuri-divanipdf.pdf?0> (24.07.2017)
- Bayak, Cemal (2017). *Şehâbi Hüsâmü'd-Dîn Bin Hüseyin Şehâbi Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55746,sehabi-divanipdf.pdf?0> (10.08.2017)
- Bayram, Ali Kaya (2003). *Azmî-zâde Hâletî Divânı (Giriş ve Divân'ın Tıpkıbasımı; Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divân'nun Tenkidli Metni)*. Harvard: Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Bektaş, Ekrem (2007). *Muvakkit-zâde Pertev Divânı*. Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- Belli, Handan (2017). *Klasik Türk Şiirinde Terkiplerin Edebî Yönü (Fuzûlî, Bâkî, Nâilî ve Neşâtî Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çipiloğlu, Advıye Rabia (2005). *Şânîzâde Atâullah ve Divanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dağlar, Abdulkadir (2016). Şiirin Alın Yazısı: Mazmûn. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 8, S.16, s. 1-13.
- _____, (2017). Mazmûn Gülünün Mazmûnuna Bülbül Olmak. *Sûfi Araştırmaları - Sufi Studies*, S. 15, s. 23-42.

- Demirel, Şener (1999). 17. Yüzyıl Şairlerinden Şehri (Malatyalı Ali Çelebi) Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- _____, (2002). Mazmun Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilig*, (21), s. 117-141.
- _____, (2006). 17. Yüzyıl Sebki Hindî Şairlerinden Nâilî ve Fehîm'in Şiirlerinde Soyutlama veya Alışılmamış Bağdaştırmalar. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları I. Sözde ve Anlamda Farklaşma: Sebki Hindî*, ed: Hatice Aynur, M. Çakır, vd., Turkuaz Yayınları, s. 34-89.
- Dilçin, Cem (2003). *Cumhuriyet'in 80. Yılında Divan Şiiri Üzerine Düşünceler*. Ankara: Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Doğan, Muhammet Nur (1997). *Şeyhülislam Esâd Divanı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Duman, M. Akif (2019). Sigmund Freud'un Mazmun Anlayışı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. CXVI, S. 807, s. 10-27.
- Emir, İsmet Yazıcı (2003). *Kitle İletişiminde İmaj*. İstanbul: İm Yayınları.
- Emrah, Ayhan (2000). *Nakşî Dîvânı*. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/metinbankasi/files> (01.08.2017)
- Erdoğan, Mehtap (2007). *Fatîh Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi.
- Gibb, E.J.W. (1999). *Osmanlı Şiiri Tarihi*. İstanbul: Köksal Yayıncılık.
- Güfta, Hüseyin (1992). *Hâzık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Harmancı, M. Esat (2017). *Süheylî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55750,suheylidivanipdf.pdf?0> (01.06.2017)
<https://hadislerleislam.diyadin.gov.tr/?p=kitap&i=1.0.692erişim> (10.07.2017)
- Kahraman, Mehmet (1996). *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: Umut Matbaacılık.
- Kalkışım, Muhsin (2004). *Seyyid Vesîm Dîvânı*. Trabzon: Top-Kar Matbaacılık.
- Karapanlı, Gürcan (2005). *Şeyhülislam Muhammed Mekkî Dîvânı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kavruk, Hasan (1990). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Kılıç, Atabey (2004). *Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Koç, Neslihan İlknur (2003). XVII. Yüzyıl Divan Şairi Nehcî: Hayatı, Eseri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurtoğlu, Orhan (2004). *Lebib Dîvânı (Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kutlar, Fatma Sabiha (1996). *Arpaemîni-zâde Sâmî Dîvânı: Tenkitli Metin-İnceleme-Özel Adlar Dizini III*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Macit, Muhsin (2001). *Erzurumlu Zihni*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mermer, Ahmet (1991). *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Okçu, Naci (1993). *Şeyh Galib, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divânının Tenkidli Metni* (2 c). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Okuyucu, Cihan (2004). *Ereğlîli Türâbî Dîvânı*. İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- Onur, M. Naci ve İ. Kavaz (1996). *Harputlu Rahmî Dîvânı*. Ankara: İzzet Paşa Vakfı Yayınları.
- Pala, İskender (1993). Mazmunun Mazmunu. *Dergâh Dergisi*, S.35, s. 10-11.
- Polat, Nazım Hikmet (2005). *Eski ile Yeni Arasında Mütevellî-Zâde Ömer İhyâ*. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları.
- Sadâvî, Salih (1987). *Osman-zâde Tâ'ib Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2012). 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin (2006). *Eşref Paşa Divanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Taş, Hakan (2017). *Vahyî Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55745,vahyi-divanipdf.pdf?0> (01.06.2017)
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uçar, Şahin (1993). Ma'nâ ve Mazmûn, *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, s. 1-33.
- Varişhoğlu, M. Celal (2004). 18. Yüzyılda Divan Şiirinde İstiare, Mecaz ve Mazmun Kavramları ve Yüzyılın Şiirine Genel Bir Bakış. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yazar, İlyas (2007). *Kânî Dîvânı (inceleme-metin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yenikale, Ahmet (2002). *Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, Ali (2009). *Edirneli Kâmî Divanı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yoldaş, Kâzım (2005). *Sâbir Pârsâ Divanı*. İstanbul: Kitabevi.